

Tygielski, Wojciech

"Storia del Mezzogiorno d'Italia, Volume primo: La lunga durata e la crisi (1500-1656)", Aurelio Lepre, Napoli 1986 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 78/1, 121-122

1987

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

mniejszym zakresie Kazimierze Tymienieckiego, Heleny Chłopockiej, Zbigniewa Wielgosza i Józefa Krasonia.

Michał Kaczmarek

Aurelio Lepre, *Storia del Mezzogiorno d'Italia*. Volume primo: *La lunga durata e la crisi (1500—1656)*, Liguori Editore, Napoli 1986. s. 318.

Aurelio Lepre, profesor historii nowożytnej na Uniwersytecie w Neapolu, od lat bada struktury społeczne i gospodarkę południa Włoch. Jego najbardziej znaczące prace z tego zakresu to: „Contadini, borghesi ed operai nel tramonto del feudalesimo napoletano” (Milano 1963). „Feudi e masserie” (Napoli 1973). „Terra di Lavoro nell'età moderna” (Napoli 1978). „Il Mezzogiorno del feudalismo al capitalismo” (Napoli 1979).

Opublikowana właśnie „Storia del Mezzogiorno” stanowi syntezę dziejów społeczno-gospodarczych włoskiego Południa, obejmującą na razie wiek XVI i pierwszą połowę XVII. Użycie tego nobilitującego określenia w pełni uzasadnia zarówno bogactwo zgromadzenia materiału faktograficznego — będącego w dużej mierze plonem studiów samego autora, jak i konstrukcja pracy — przypominająca dzieła Fernanda Braudela czy też wielotmową „Storia d'Italia”.

Swe rozważania rozpoczyna Lepre od przedstawienia terenów, na których zachodzić będą analizowane w dalszych częściach pracy procesy, charakteryzujące oddzielnie poszczególne — składające się na pojęcie Mezzogiorno — tereny (Campania, Basilicata, Calabrie, Abruzzi, Molise, Puglia). Następnie kreśli panoramę ich feudalnej struktury społecznej — tak miejskiej, jak i wiejskiej, form produkcji, handlu, kapitału, mentalności, by wreszcie w części trzeciej zająć się systemem władzy — jej strukturą urzędniczą, formami sprawowania, środkami przymusu, którymi dysponowała (wojsko, system karny) oraz ideologią. Stosunkowo często w tych partiach tekstu oddaje głos ówczesnym pisarzom i publicystom konfrontując ich sądy na temat otaczającej ich rzeczywistości z wynikami własnych analiz.

Zebrany materiał posłużyć ma następnie do skonstruowania modelu formacji społeczno-gospodarczej Mezzogiorno w czasach nowożytnych. Inspiracji teoretycznej, poza klasykami marksizmu, dostarczyła tu przede wszystkim „Teoria ekonomiczna ustroju feudalnego” Witolda Kuli oraz analogiczna próba modelowego ujęcia feudalizmu opracowana na materiale normandzkim przez Guy Bois („Crisse du féodalisme”, Paris 1976). Adaptację tych wzorów dla potrzeb analizy włoskiego Południa utrudnia jednak nie tylko odmiennność realiów polskich czy normandzkich, lecz przede wszystkim zmienność podstawowych elementów południowo-włoskiej struktury społeczno-gospodarczej, zdecydowanie większa racjonalność gospodarowania oraz ciągłe interwencje czynnika politycznego — ingerującego w gospodarkę i powodującego względną płynność struktur społecznych.

Dopiero w dwóch ostatnich częściach pracy pojawia się chronologia — jako element porządkujący narrację, a jednocześnie przedmiot dociekań. Proces szesnastowiecznego wzrostu gospodarczego zakłócają wydarzenia polityczne. Przejście pod panowanie hiszpańskie zmusza miejscowych feudałów do walki o utrzymanie zagrożonych zewnątrz i wewnątrz (czasowe wzmocnienie mieszczaństwa, rewolty na wsi) pozycji. Gwałtowny przyrost demograficzny i towarzyszące mu okresowe nieurodzaje, grożące znacznej części społeczeństwa głodem, prowadzą do poważnego kryzysu lat 1585—1610 stanowiącego podatny grunt dla rewolucyjnej działalności Tommaso Campanelli. Reakcją na obserwowane wstrząsy społeczne jest fala publicystyki zawierającej projekty reform tak politycznych (G. A. Summonte, F. Imperato, C. Tutini, F. Frezza), jak i gospodarczych (C. Tapia, A. Serra, G. M. Novario).

W fazę zasadniczego kryzysu Mezzogiorno wchodzi jednak dopiero w latach 1647—1656. Rewolta antyhiszpańska (powstanie Masaniella) i będące jej konsekwencją represje oraz

zaraza pustosząca kraj w 1656 r. owocując stratami demograficznymi sięgającymi 30, a w niektórych rejonach nawet 50 procent. Właśnie procesom demograficznym poświęca autor (dysponujący źródłami o budzącej zazdrość kompletności i szczegółowości) wiele uwagi, przypisując im decydujące znaczenie przy konstruowaniu chronologii analizowanych przemian społeczno-gospodarczych. Zgodnie z tym nastawieniem uznaje rok 1656 za cezurę zamykającą stosunkowo pomyślny okres nowożytnych dziejów Mezzogiorna, którego dalsze losy zamierza nakreślić w następnym tomie.

Lektura książki Leprego skłania czytelnika polskiego do kilku refleksji, nie tylko ze względu na uderzającą zbieżność chronologiczną neapolitańskiego kryzysu z połowy XVII wieku z wojnami kozackimi i „potopem” — definitywnie zamykającymi okres świetności Rzeczypospolitej. Zestawienie — jakże sympatycznie, a jednocześnie swojsko brzmiących — zachwyty nowożytnych autorów neapolitańskich nad rodzinnymi stronami — stanowiącymi część, i to najlepszą (!), Italii, będącej z kolei najwspanialszą krainą europejską (jeśli Włochy, zdaniem Loise de Rosa, określić można mianem ogrodu Europy, to Królestwo Neapolu z kolei zasługuje na miano ogrodu Włoch), z cytowanymi na przykład ostatnio przez Giorgio Dorię ówczesnymi, krytycznymi i wręcz niechętnymi, opiniami genueńczyków na temat swej ojczyzny¹ jest bardzo wymowne. Co spowodowało, iż późniejszy rozwój tych krańcowo różnych włoskich regionów zakwestionował prawdziwość obu cytowanych opinii? Jakie czynniki sprawiły, iż współczesna Genua jest bezdyskusyjnie częścią sytej i zamożnej Europy, a co do południowej części Półwyspu Apenińskiego można mieć w tym względzie uzasadnione wątpliwości? Z drugiej zaś strony, dlaczego analizowany przez Leprego region tak często kojarzy się właśnie z polskimi realiami? Odkładając wewnątrzwłoską komparatystykę pragniemy nieco uwagi poświęcić temu ostatniemu zagadnieniu.

Podobieństwo losów Mezzogiorna i Rzeczypospolitej wydaje się bezsporne. Piętnasto- i szesnastowieczna świetność obu państw okazała się być oparta na kruchych podstawach, nie zawierała w sobie elementów gwarantujących rozwój. W Polsce słabnąca monarchia musiała w coraz większym stopniu dzielić się władzą z coraz potężniejszą, również ekonomicznie, magnaterią; neapolitańscy feudałowie (*baroni*) utracili co prawda w znacznym stopniu, na skutek przejścia kraju pod panowanie hiszpańskie, swe wpływy polityczne, niewzruszona pozostała jednak ich pozycja majątkowa, co z kolei na długo zapewniło im rolę jedyne go realnego partnera władzy. Gian Andrea Doria, Vincenzo Ruffo czy Marino Caracciolo di Santobuono osiągnęły w XVI wieku pozycję analogiczną do Ostrogskich, czy Radziwiłłów i nie jest już najważniejsze, że dochody jednych oparte są na rencie feudalnej, a drugich na bezplatnej sile roboczej, jako że w obu wypadkach konsekwencją jest ekstensywność gospodarowania.

I na włoskim Południu, i w Rzeczypospolitej feudalizm — nie zagrożony awansem nowych grup społecznych — umacniał się, ograniczając tym samym pole ekonomicznego manewru i oddalając moment wkroczenia na drogę kapitalistycznych przemian. Opóźnienie procesu tworzenia nowoczesnego państwa włoskiego oraz polska utrata bytu państwowego — na skutek działania czynników zewnętrznych, były już tylko tego procesu smutnymi konsekwencjami, oddalającymi dodatkowo moment wkroczenia na drogę typowego europejskiego rozwoju.

Wojciech Tygielski

¹ G. Doria, *Investimenti della nobiltà genovese nell'edilizia di prestigio (1530—1630)*, „Studi Storici” 1986, 1, s. 5—6.